

Szilágyi-Kiss Hajnalka¹

A közösségvezérelt helyi fejlesztés elmélete és gyakorlata Irak északi területein a „korai felépülési” időszakban

Opportunities and Impact of Local Community Initiatives and Cooperation in the Northern Areas of Iraq during the “Early Recovery” Period

Absztrakt

A közösségek, civil szervezetek sok feladatot át tudnak vállalni az államtól az emberek felkészítésének tekintetében, hogy egyre inkább képesek legyenek humán szükségleteiket felismerni, és azokra válaszolni, veszély esetén védekezni. Ebben az anyagban arra keresem a választ, hogy a civil társadalom fejlesztése, a civil szereplők összefogása által hogyan valósultak meg projektek, és ezeknek milyen hatása lehet Irak 2017-ben felszabadított területein (Ninive, Anbár, Dijála, Bábil, Szaláh ed-Dín, Bagdad és Kirkuk kormányzóságban), illetve a Kurdisztáni Autonóm Régió területén a válság utáni „korai felépülési” időszakban.

Kulcsszavak: helyi közösségi kezdeményezés, közösségvezérelt helyi fejlesztés, Irak, civil társadalom, biztonság

Abstract

Communities and civil organizations can take over many tasks from the state in terms of preparing people so that they are increasingly able to recognize and respond to their human needs and defend themselves in case of danger. In this article, I am looking for

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: kiss.hajnal76@gmail.com

an answer to how projects were carried out through the development of civil society and the cooperation of civil actors, and what effect these may have in the areas liberated in Iraq in 2017 (Nineveh, Anbar, Diyala, Babil, Salah ad Din, Baghdad and Kirkuk governorates) and in the Kurdistan Autonomous Region during the “early recovery” period after the crisis.

Keywords: local community initiatives, community lead local development (CLLD), Iraq, civil society, security

Bevezetés

Irakban a személyes segítségnyújtásnak van inkább hagyománya, az alulról önszerveződő közösségek leginkább a közös vallásgyakorlás révén jöttek létre.² Ezeknek a közösségeknek a leggyakoribb célja az összefogás és egymás segítése volt. Természetesen alakult ki a közös vallást gyakorlók között az, amit jelenleg kutatni igyekszem. Az emberek segítséget nyújtottak egymásnak, a rászorulóknak, hogy mindannyian biztonságban érezhessék magukat, és az alapvető szükségleteiket ki tudják elégíteni. Miért ne lehetne más közös érdek mentén összefogni és bármilyen kisközösségnek együttműködni annak céljából, hogy a közösség tagjainak személyes szükségletei be legyenek töltve, és nagyobb biztonságban érezhessék magukat? A humán biztonság fogalmát először 1994-ben az ENSZ Fejlesztési Programja (United Nations Development Program, UNDP) által megfogalmazott éves humán fejlődési jelentés³ használta. Ez a dokumentum összefoglalja a kapcsolódó elméletet, és a gyakorlati megvalósításra vonatkozóan is tartalmaz javaslatokat. Megteremtésének leghatékonyabb eszköze a megelőzés, és középpontjában az egyén áll.⁴ A UNDP jelentése a humán biztonságra nézve hat fő veszélyforrást nevezett meg: az ellenőrzés nélküli népességnövekedés, a gazdasági fejlődésből fakadó egyenlőtlenségek, a nemzetközi migráció, a környezetrombolás, a kábítószer-kereskedelem és a nemzetközi terrorizmus. Ezek mellett hét programterületet jelölt meg, amelyekre figyelmet kell fordítani: gazdasági biztonság, élelmszer-biztonság, egészségügyi biztonság, környezeti biztonság, személyi biztonság, közösségek biztonsága és politikai biztonság. Az állami, nemzeti kereteken túllépve, az egyén által szabadon elérhető alapvető gazdasági, egészségügyi, szociális és kulturális javakhoz kötött a biztonság megléte.⁵ Ez az emberközpontú biztonságfelfogás a hangsúlyt az erőpolitikáról a fenntartható humán fejlődésre helyezi.⁶ A hatókör tekintetében a klasszikus biztonságfelfogás a külső agresszióval szemben védi az államot, humán biztonsági szempontból ez kiegészül egyéb fenyegetésekkel, amelyek veszélyt jelenthetnek az egyénre. Ilyen a környezetszennyezés, a járványok, de Irak esetében különösen az elsivatagosodás és a vízhiány jelent nagy kihívást. A szereplők tekintetében az állam kizárólagos szerepe helyett a nem állami cselekvőknek – mint

² Magát megnevezni nem kívánó interjúalany elmondása alapján, 2023. szeptember.

³ A UNDP által közölt éves jelentés címe: *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security (A biztonság újrafogalmazása: az emberi dimenzió)*. Lásd UNDP 1994.

⁴ SZÁRAZ 2003: 204.

⁵ MARSAL 2012: 139–154; TADJBAKSH 2007: 8–15.

⁶ SZÁRAZ 2003: 204.

nemzetközi intézmények, nonprofit szervezetek, helyi közösségek – is kulcsszerep jut a biztonság megteremtésében. Ezért helyezem a fókuszot a vizsgálat során a kisközösségekre, helyi kezdeményezésekre, és hogy néhány ember összefogásával milyen fejlesztés indulhat meg egy-egy településen.

Az elmélet gyakorlati alkalmazását illetően Mary Kaldor *Humán biztonság*⁷ című könyve öt olyan alapelvet nevez meg, amelyek a humán biztonság megteremtésének céljai és egyben eszközei is: az emberi jogok elsődlegessége, legitim politikai joghatóság, multilateralizmus (bár nincs egy olyan általánosan elfogadott nemzetközi szerv, amelynek feladata a humán biztonság megvalósítása lenne, tehát a többoldalú összefogás a területen nagyon nehézkes), alulról felfelé való megközelítés, regionális fókusz. Irakban szinte ezek egyike sem valósul meg, vagyis a humán biztonság szintje alacsonynak tekinthető, és ahogy a lefolytatott interjúk alapján kiderül, nem is igazán foglalkozik ilyesmivel senki. A gyakorlati megvalósulás lehetőségét általánosságban is sok bírálat érte. Vitatható, hogy mennyire új és alkalmazható, az általa megfogalmazott gyakorlati javaslatok megvalósítása eredményes-e. Mivel ez az elmélet lényegében mindent magában foglal, nehéz felállítani a prioritásokat. Gyakran éri az a kritika is, hogy túl moralista, és emiatt megvalósíthatatlan. Sokan állítják, hogy az állam és az egyén nem választható el egymástól, mert az állam gondoskodik a biztonsági körülményekről, ebből következik, hogy csak az államközpontú biztonságkonceptiók kiegészítője lehet a humán biztonságról szóló koncepció.⁸ Az Iszlám Állam (IA) pusztítását elszenvedett közösségek „korai felépülési” szakaszában vizsgálom az észak-iraki területen (a térképen pirossal jelölt hét kormányzóság és a Kurdisztáni Autonóm Régió területe) tevékenykedő helyi közösségi kezdeményezéseket, közösségvezérelt fejlesztési projekteket. Személyes motivációm, hogy Magyarországon is ezzel a témakörrel (közösségi építkezések) foglalkozom, és látom a gyakorlati hasznát, amikor a közösségi igény megfogalmazódik, majd kialakul a megvalósuláshoz vezető út, és a projekt elindul.

A „közösségvezérelt” helyi fejlesztés elmélete

Annak ellenére, hogy a humán biztonság kérdéskörét fenntartással kell kezelni, megvizsgálom, hogy Irak északi területein az Iszlám Állam pusztításának milyen következményei, hatása van a kisközösségekben. Először általánosságban mutatom be a „közösségvezérelt” helyi fejlesztést, amely a hagyományos „felülről építkező” fejlesztési politikát megfordítja, és a helyi emberekre alapozva „alulról felfelé” igyekszik olyan helyi partnerséget létrehozni, amely a közösség társadalmi, környezeti és gazdasági erősségeire vagy „tőkéjére” alapoz.⁹ Az a megközelítés és eszköz az angolszász területeken terjedt el elsősorban, ezért a legtöbben angolul használják a módszert: *Community-led local development* (CLLD), amely a szükséglet vagy kihívást tapasztaló embereket helyezi vezető, irányító szerepbe, mert helyzetüknél fogva motiváltak a megoldás elérésében, és a helyi erőforrásokra építve könnyebben megtalálják az odavezető utat, mint valaki, aki kívülről érkezik. Helyi közösségek, szervezetek alakítják ki a stratégiát és választják

⁷ KALDOR 2007: 182–197.

⁸ GAZDAG 2011: 83–89.

⁹ European Commission 2018: 9.

ki a megvalósítandó projekteket. Más, klasszikus megközelítéssel összehasonlítva, az emberek, akik korábban egy politika vagy cselekvési terv passzív „kedvezményezettjei” voltak, ebben a szemléletmódban aktív partnerekké, hajtóerővé válnak. Ilyen módon lehetséges, hogy az embereket, akikre problémaként tekintettek, képessé tegyék arra, hogy a megoldás részévé váljanak, s közvetlen tapasztalatuk alapján a valós szükségleteikre és lehetőségeikre épüljön a fejlesztés.¹⁰ A folyamatban való részvételük növeli a helyiek kezdeményezőkézségét is. Mivel tulajdonosnak érzik magukat, ez felelősségérzetet ad számukra. Ha valaki a többiekkel egyenrangúként ülhet az asztalhoz, az bizalmat épít. Ezek a fizikálisan nehezen megragadható, mégis működő emberi és társadalmi viszonyulások alkotják az alapját a humán biztonság és jóllét irányába mutató, konkrétabb anyagi eredmények elérésének is. A CLLD olyan módokon épít az ágazatok és a szereplők közötti kapcsolatokra is, hogy érvényesül a multiplikátorhatás, vagyis többszöröződik az együttműködésből fakadó eredmény. Nem szabad más programoktól elkülönülő szigetként tekinteni egy-egy projektre, mert épp abban rejlik az előnye, hogy a helyi összefüggésrendszerben teszi lehetővé egy vagy több ügy kezelését az egymásra kifejtett hatás nyújtotta eredmények kiaknázásával. Az első lépés a CLLD indításához, hogy a helyi közösségek magukhoz ragadják a kezdeményezést akár egy kísérleti projekt megvalósításával.¹¹

Az alábbiakban a CLLD-stratégiaalkotás, -akciótervezés folyamatát mutatom be tömören, hogy aztán Irak 2017-ben felszabadított területein zajló projekteket vizsgálhassunk meg, amelyek hasonló alapokon működnek, a helyi közösség bevonásával. Először mindig el kell döntenie, hogy mi a cél, a változtatás mire irányuljon, kiindulva a helyi szereplők jövőképéből. A legfontosabb, hogy teljes egyetértés legyen a megvalósítani kívánt célkitűzésben. A helyi szükségletekre adható válaszhoz kapcsolódó finanszírozás csupán a cél eléréséhez szükséges eszköz. Ezt követően meg kell találni mindazokat, akiknek szintén érdeke a kitűzöttek elérése, vagyis szövetséget kell kötni azokkal, akik segíthetnek a változtatás megvalósításában. Hasznos lehet először egy informális munkacsoportban való összefogás révén építeni a bizalmat és gyűjteni a tapasztalatokat. Ezután meg kell határozni a földrajzi terület határait. Nem szükséges közigazgatási határokhoz igazodni. A helyi szereplők a céljaik eléréséhez leginkább megfelelő határokról dönthetnek. Fontos, hogy a terület elég nagy legyen, és elegendő „kritikus tömeggel” rendelkezzen a célok eléréséhez, ugyanakkor ne legyen túl nagy ahhoz, hogy kockázatos legyen, hogy a közösség esetleg elveszíti az irányítást. A következő lépés a helyi változtatási stratégia megalkotása a helyi emberek bevonásával, az ő szükségleteik alapján. Amint kialakult a széles körű egyetértés, hogy a közösség mit szeretne megváltoztatni, ki tud segíteni ennek megvalósításában, és mi a beavatkozás hozzávetőleges földrajzi területe, egy helyi stratégia elkészítése lehetővé teszi az arra vonatkozó további részletek kidolgozását, hogy mindez hogyan érhető el. Objektív adatokra és tényekre van szükség a területre vonatkozó erősségekről, gyengeségekről, lehetőségekről és veszélyekről. Fontos, hogy a helyi közösség megértse, hogy ezek a tényezők, fejlesztések miként hatnak majd legfontosabb szükségleteikre. A helyi fejlesztési stratégia lesz később a megvalósítás ütemterve. A megvalósuló alprojektek

¹⁰ WONG 2012.

¹¹ European Commission 2018: 9–10.

is a stratégia célkitűzéseire való hozzájárulásuk alapján kapnak majd támogatást. Ezután meg kell állapodni a partnerségi struktúráról, tisztázni kell, hogy praktikusán ki mit csinál. A részt vevő közösségek különböző képességi szintekkel, múlttal és sokféle intézményi kultúrával rendelkezhetnek. Általában két modell működőképes: vagy egy teljesen új jogi személyt hoznak létre az elvégzendő feladatok megvalósítására, vagy egy tapasztalt partner adminisztratív kapacitását veszik igénybe. Ebben az utóbbi esetben egy döntéshozó bizottság felállítása szükséges az operatív munkához. Mindkét esetben fontos az átláthatóság és elszámoltathatóság, nem dominálhat egyetlen állami vagy magánérdekcsoport sem. Ezt követően lehetőséget kell adni a határok kiigazítására, mert kiderülhet a folyamat során, hogy egy hasznos szövetséges kívül találja magát az eredeti határokon. Amikor a partnerség megállapodott arról, hogy mit akar megváltoztatni, elkészült a beavatkozási terv a mérhetőseget biztosító mérőföldkövekkel, akkor már csak a stratégia időszakos felülvizsgálásáról, értékeléséről és a tapasztalatok visszacsatolásáról kell gondoskodni. A SMART¹²-célkitűzések sokat segíthetnek és átláthatóbbá teszik a folyamatot. A CLLD-megközelítés különösen hatékony az Irak számára kiemelkedően fontos területeken, mint a nemek közötti egyenlőség, szociális innovációk, vállalkozások vagy a társadalmi szükségleteket kielégítő új termékek, szolgáltatások nyújtása.¹³

Az imént bemutatott megközelítés, amelyet angolszász terminológiával gyakran magyar szóhasználatban is „empowerment”-nek neveznek: azt a folyamatot jelöli, amelynek során a gyenge, kiszolgáltatott állapotból (*powerlessness*) eljut egy közösség odáig, hogy saját életéről, sorsáról és környezetéről rendelkezni tudjon. A folyamat a társadalmi körülményeket kívánja módosítani három dimenzióban: változást hoz egyrészt az egyes emberek érzelmei és képességei terén (egyén személyes változása), másrészt annak a közösségnek az életében, amelyhez tartoznak (társadalmi változás), harmadrészt pedig megváltoztatja azt a szakmai gyakorlatot (szervezeti és funkcionális változások), amelyet az adott helyzetben alkalmaznak.¹⁴ Az empowerment lényegét tekintve a nehezen megoldható, súlyos társadalmi gondok körforgásának megszakítására irányuló törekvés. Az emberek nemcsak az elhanyagoltságtól szenvednek, hanem attól is, hogy a szociális szolgáltatások nem megfelelően működnek.¹⁵ Minderre nagy szükség van Irakban, ahol sokan szenvednek a kilátástalanságtól.

Barbara Solomon (1976, 1985) az elnyomott afroamerikaiakkal folytatott szociális munka egyik módszereként alkalmazta ezt a megközelítést, amelynek lényege, hogy hozzásegítse a közösséget, hogy tagjai „képesse váljanak” céljaik elérésére. Peter Berger és Richard Neuhaus (1977) a jóléti szolgáltatások fejlesztésének egyik módjának látta az empowerment megközelítést. Julian Rappaport (1981) elméletileg dolgozta ki a koncepciót, és olyan világnézetként mutatta be, amely magában foglalja

¹² A SMART jelentése: konkrét, mérhető, teljesíthető, reális és határidőhöz kötött. Angolul: 1. Specific: konkrét – egyértelműen közli, mivel foglalkozik a stratégia, és milyen módon. 2. Measurable: mérhető – tartalmaz egy mérési alapot és egy mérhető célt, mennyiség vagy minőség szerint kifejezve. 3. Achievable: teljesíthető – technikailag elérhető a javasolt stratégia terjedelmén belül. 4. Realistic: reális – figyelembe véve a biztosított erőforrásokat, a rendelkezésre álló időt, a célcsoportok méretét stb. 5. Time bound: határidőhöz kötött – tartalmaz egy eseménysort, valamint egy időpontot, amikor a célt el kell érni. TÓTHNÉ KISS 2018: 10.

¹³ European Commission 2018: 82.

¹⁴ SADAN 2011.

¹⁵ SADAN 2011.

a szociálpolitikát és a tehetetlenségből fakadó társadalmi problémák megoldását. A szociális programok kudarcát a tehetetlenségben látták, amire ily módon társadalmi megoldásokat kínáltak.¹⁶ Az elméletileg bemutatott közösségi szükségletekre alapozó tervezést és megvalósítást Irakban a nagyok közül olyan világszervezetek is alkalmazták, mint a Világbank és a UNDP, s általában a kormánnyal és a minisztériumokkal való együttműködésben valósítják meg a projektek mérete miatt. Viszont a kisebbek közül a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet¹⁷ is támogatja a helyi szükségletekre építő projekteket, s az elmúlt öt év tapasztalata azt mutatja, hogy hatékony ez a megközelítés. Vizsgáljuk meg az elmélet gyakorlati megvalósulását az említett északi területeken.

A MÖSZ által támogatott iraki „közösségvezérelt” projektek

Az elmúlt időszakban a nagy nemzetközi fejlesztéssel foglalkozó szervezetek, de a kisebbek is felismerték Irakban, hogy a helyi szükségletek betöltése a helyi szervezetekkel való összefogás nélkül lehetetlen. Azt követően, hogy a humanitárius segélyezésre, válságkezelésre kapott nemzetközi források megszűntek 2022. december végén, fejlődni kell az iraki civil szektornak. A magyar, fejlesztési tevékenységgel foglalkozó szervezetek közül a Segélyszervezet végzi a legjelentősebb munkát, különösen a válság sújtotta területeken. Elsődleges célja, hogy tevékenységével, humanitárius és fejlesztési programjaival több szektoron átívelő, holisztikus támogatással biztosítsa és ösztönözze a belső menekültek, kisebbségek, elsősorban keresztények visszatelepülését, helyben maradását. Helyi civil szervezetekkel való együttműködésekön keresztül igyekszik a „közösségvezérelt” helyi fejlesztést megvalósítani.

Az 1991-ben alapított Segélyszervezet Magyarország egyik legnagyobb, nemzetközileg is elismert jótékonyági szervezete. A szakértőkből, önkéntesekből, adományozókból és vállalati partnerekből álló bővülő közösségén keresztül segíti a rászorulókat és a nélkülözőket. Megalakulása óta 2000 projektet hajtott végre 40 országban, több mint 100 millió euró értékben, több mint 300 alkalmazottal és 1000 önkéntessel. 2003-ban indította első iraki segélyprogramját, ezt követően 2014–2015 folyamán az IÁ térnyerése után belső menekülteket és szír menekülteket támogatott. A kedvezményezett célcsoportok közül kiemelkedtek a keresztény közösségek, amelyek tagjai néhány nap leforgása alatt kényszerültek elhagyni a korábbi lakhelyüket az IÁ pusztításakor. 2016 júniusában a Külgazdasági és Külügyminisztérium támogatásával a Segélyszervezet megnyitotta képviselőletét erbilí székhellyel, amelynek célja a menekültek támogatása humanitárius és fejlesztési programok végrehajtásával. A munkát Irakban az Iraki-Kurdisztáni Hatóság, valamint a Bagdadi Hatóság által is regisztrált és hivatalosan bejegyzett szervezetként, a nemzetközi ACT Alliance segélyszervezeti közösség tagjaként végzi. Az iraki tevékenységet a Segélyszervezet a magyarországi központi iroda felügyeletével, az erbilí képviselőlet vezetésével, helyszínrre delegált

¹⁶ SADAN 2005: 73.

¹⁷ Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, röviden MÖSZ (Segélyszervezet) vagy HIA az angol nyelvű elnevezés után (Hungarian Interchurch Aid).

magyar munkatársakkal (jelenleg 2 fő), valamint helyi munkatársakkal, szakértőkkel együttműködve végzi.¹⁸

Legfontosabb helyi partnerek a CAPNI (dohúki keresztény háttérű szervezet, elsősorban külföldi egyházi szervezetekkel együttműködve végez humanitárius és fejlesztési tevékenységet Irak teljes területén), a REACH (a Kurdisztáni Autonóm Régió területén minden kormányzóságban működtet irodát, tevékenysége során jelentős programokkal támogatja a belső és szír menekülteket) és az ETTC (erbilí központú nemzetközi szervezet, amely nonprofit szervezetként 2009 óta járul hozzá a kurd régió fejlesztéséhez, tanfolyamokat és egyéb rendezvényeket kínál) (1. ábra).

1. ábra: A MÖSZ helyi partnereinek működési területei (CAPNI [Dohúk], REACH [Kurdisztáni Autonóm Régió területén] és ETTC [Erbil])

Forrás: https://nepszava.hu/1141323_kurdisztan-nagy-napja

A Segélyszervezet célja, hogy a Külgazdasági és Külügyminisztérium által biztosított állandó helyszíni jelenlét eredményeként nemzetközi és hazai támogatási források bevonása megtörténjen. Ennek érdekében a munkatársak felméréseket végeznek a válság által érintett különböző helyszíneken és témakörökben.

2018-ban az iraki helyzet új szakaszba ért: annak ellenére, hogy az IÁ ellen folytatott katonai műveletek lezárultak, fegyveres csoportok váratlan támadásai továbbra is jellemzők, mivel a terrorszervezet sejtékben továbbra is jelen van, ami hátráltatja a visszatelepülés ütemét, s így a humanitárius helyzet is lassan stabilizálódik. Ezzel párhuzamosan új bizonytalansági tényezők is felmerülnek a növekvő szegénységi rátával, a helyi közösségeken belüli békétlenséggel, a megélhetési lehetőségek hiányával, valamint a politikai és társadalmi feszültségekkel, amely tényezők mind lassítják a visszatelepülés ütemét. Összességében 2,5 millió embernek, köztük 1,1 millió

¹⁸ Ökumenikus Segélyszervezet 2019.

gyermeknek van szüksége továbbra is humanitárius segítségre.¹⁹ A legnagyobb szükség olyan területeken található, ahol az IÁ térnyerése az infrastruktúra pusztulásához, a szolgáltatások megszűnéséhez és a szociális berendezkedés széthullásához vezetett, így például a többnyire keresztény lakosságú Ninive-fennsíkon. A megélhetési lehetőségek biztosítása a jelenlegi helyzet legnagyobb kihívásai közé tartozik, mind a belső menekültek, mind a már visszatelepültek körében. 2018 óta zajlik az „Észak-iraki belső menekültek és az őket ellátó közösségek megsegítése, valamint a menekültek visszatelepülésének elősegítése” című projekt. A Segélyszervezet öt károsult iskolaépület felújítását, hat különböző, vízellátás biztosítására irányuló fejlesztés megvalósítását (ivóvíztartályok és ivóvízhálózat rekonstrukciója) és egy közösségi központ beindítását, valamint pszichoszociális segítségnyújtást végzett a Ninive-fennsíkon a visszatelepülő családok támogatása érdekében.

A Segélyszervezet erbilí irodája gyakran biztosít helyszínt az ACT Alliance Iraq Forum tagszervezetei koordinációs üléseinek, amelynek tagjai svájci, dán, német, amerikai, holland egyházi hátterű segélyszervezetek helyi képviselői. A legtöbb tagszervezet Dohúk régióban tevékeny, ezért csak dohúki központtal rendelkezik. A fővárosban, Erbilben vannak azonban heti rendszerességgel azok a koordinációs találkozók, egyeztetések, amelyeken a partnereknek részt kell venniük, így időnként – erbilí tartózkodásaik idején – szükségük van irodai helyszínre.

Az Európai Unió Madad Trust Fund programjába való magyar befizetéssel valósul meg a „Qudra” program,²⁰ amelyet az EU Regionális Vagyonkezelői Alapja, az EU Madad Alapja, a Német Szövetségi Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Minisztérium és a Spanyol Nemzetközi Fejlesztési Együttműködési Ügynökség finanszírozásában a Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, az Expertise France, a Spanyol Nemzetközi Fejlesztési Ügynökség, a Segélyszervezet és a Belgiumi Fejlesztési Ügynökség közösen valósít meg. A Qudra arab szó, jelentése „erő”, „képesség” vagy „rugalmasság”. A projekt az öt nemzetközi ügynökség tapasztalataival és erőforrásaival hozzájárul a régióban jelenleg is zajló menekültválság közös európai megoldásához. A legtöbb esetben helyi kisvállalkozók tudták a program segítségével tevékenységüket újraindítani, vagyis a program hozzásegítette őket a megélhetéshez, a vállalkozás sikeressége esetén akár ahhoz is, hogy másoknak munkát adjanak. Ezáltal sokan a jövőbe vetett bizalmukat nyerték vissza. A program a Kurdisztáni Autonóm Régió területén három kormányzóságban (Dohúk, Erbil, Szulejmánijja) valósul meg, 7800 közvetlen kedvezményezett részére. Végrehajtó partner Dohútkban a Lutheran World Federation, Szulejmánijjában a REACH (Rehabilitation, Education and Community Health) és Erbilben az ETTC (European Technology and Training Center). A projekt végrehajtását Budapestről és Erbilből a Segélyszervezet irányítja. Ezekon kívül zajlanak szakképzések felnőtteknek, szíriai és belső menekülteknek, valamint az elhúzódo gazdasági válság által sújtott helyi lakosság könnyebb elhelyezkedése érdekében. A 700 kedvezményezett részére szóló programelem során a Segélyszervezet 2018-ban

¹⁹ UNICEF 2022.

²⁰ Resilience for Syrian refugees, IDPs and host communities in Response to the Syrian and Iraqi crises: Irak, Szíria, Jordánia, Libanon és Törökország területén működő nemzetközi összefogás a társadalmi kohézió megerősítése céljából elsősorban az oktatás, a munkahelyteremtés, valamint a helyi önkormányzatok és a helyi civil kezdeményezések együttműködése révén. A program első fázisát jelenleg a második fázis (Qudra 2) követi.

összesen 457 kedvezményezett részére szervezett képzéseket Dohúk és Szulejmánijja kormányzóságban.²¹ Olyan képzéseket választott ki, amelyek elvégzésével a résztvevők nagyobb eséllyel képesek elhelyezkedni, munkát találni, illetve ami illeszkedett a legsérülékenyebb közösség meglévő tudásához és képességeihez. Fontos szempont a tanfolyamok kiválasztásánál, hogy a jövőben az otthonukba visszatérni kívánó menekültek és belső menekültek rendelkezzenek olyan szaktudással, amely adott esetben a régióban hiányzik, az ő számukra viszont lehetővé teszi otthonuk és közvetlen környezetük rehabilitálását. Valamennyi szakképzésnél alapkövetelmény volt a központi kormányzat által elismert oklevél megszerzésének szükségessége, hogy a későbbiekben állami támogatásokra is pályázhassanak.

A mezőgazdaság és állattenyésztés fejlesztését célzó programok Dohúkban és Szulejmánijjában zajlottak. Ez a projektszakasz nagyobb arányban célzott helyi rászoruló lakosságot, mint szír vagy belső menekülteket, hiszen leginkább földdel vagy bérleménnyel rendelkező kedvezményezettek tudtak részesülni a programelemekből. A Szulejmánijja és Dohan között elterülő mezőgazdasági termőterületek a hegyekből fakadó patakokból kapnak vizet egész évben. Az öntözőrendszereket jelentő csatornák és gátak azonban nagyon rossz állapotban voltak, ezért a Segélyszervezet egy különösen rossz állapotú öntözőrendszer felújítása mellett döntött, 508 család vizellátását megoldva. Dohúkban mezőgazdaság (főként gabonatermelés), állattenyésztés és méhészet területen zajlottak a megélhetést segítő programok.

A kis- és középvállalkozások fejlesztését célzó programelem célja meglévő és újonnan induló, főként mikrovállalkozások támogatása eszközökkel, startupképzésekkel. A program teljes végrehajtási időszaka alatt 450 mikro-, kis- és középvállalkozás támogatását, illetve létrehozását tűzte ki célul a Segélyszervezet. Az erbíli és dohúki programok során a résztvevők 20, illetve 22 nap szakmai és üzleti fejlesztésen (államilag elismert „Know Your Business” képzés) vesznek részt, majd üzleti terveiket egy bíráló bizottság előtt mutatják be, végül a kapott pontszámok alapján kialakul a végleges döntés a támogatásról.

A Segélyszervezet célcsoportjai közül kiemelkednek a keresztény és jezidi közösségek, amelyek az IÁ térdnyerése miatt néhány nap leforgása alatt kényszerültek elhagyni otthonukat, jelenleg a visszatelepülésük támogatására van szükség. A többségében üldözött keresztény családok visszatérését és helyben boldogulásának támogatását megcélozva a Segélyszervezet magánadományozóihoz is fordult. Az evangélikus gyülekezetek 2017 adventjén 15 millió forintot gyűjtöttek össze, aminek köszönhetően 2018 első felében 17 családi ház felújítása történhetett meg a Segélyszervezet megvalósításában. A vallásuk miatt üldözött keresztény családok történeteit lejegyezték, és ezekből a történetekből Lackfi János költő megrendítő erejű novellákat készített. A történetek alapján írt novellákból videók, szórólapok is készültek, amelyeket a Segélyszervezet saját honlapján, valamint közösségi portálokon tett közzé.²² Különleges szerepe van az olyan személyeknek is, mint Lara Zara polgármester asszony, aki máig az egyetlen női járásvezető Irakban. Fialat pályakezdőként előbb tanárként, majd civil aktivistaként dolgozott, öt éve pedig 42 80%-ban jezidi, 10%-ban keresztény,

²¹ 2022 novemberében történt interjú alapján.

²² Ökumenikus Segélyszervezet 2019.

10%-ban muszlim falu tartozik az irányítása alá. Keresztény nőként számos kihívással kellett megküzdenie, hogy a falusi, törzsi alapú és más vallású közösségek elfogadják, de ő is bízik az alulról jövő kezdeményezésekben.

Irakban jelentős kihívást jelent az IÁ pusztítása miatti belső menekültek és a szomszédos szíriai válság miatti menekültek ellátása. Sokan öt vagy annál is több éve tartózkodnak a befogadó országban, és nem valószínű, hogy valaha vissza tudnak térni hazájukba. A legtöbb menekült és belső menekült (*internally displaced persons*, IDP) mára befogadó közösségekben él, és csak kis százalékuk táborokban. Bár a befogadó közösségek jelentős erőfeszítéseket tettek támogatásukra, a válság hosszú időtartama megterhelő, különösen Irak esetében, ahol a saját belső kihívások is jelentősek. Az oktatáshoz, munkahelyekhez és lakhatáshoz való hozzáférésért folyó valós és vélt verseny fokozza a társadalmi feszültségeket, ami a humán biztonság szintjének emelkedése ellen hat. A Qudra program a menekültek, a belső menekültek és a hazatérők ellenálló képességét és rugalmasságát fejleszti a kihívások között, segítve a befogadó helyi közösségbe való beilleszkedést. A szolgáltatásokon kívül Irakban a területi, földrajzi és éghajlati adottságok következtében leginkább az agrárszektor fejlesztése szükséges és lehetséges azért is, hogy a lakosság egyre kevésbé legyen a külső tényezőknek kiszolgáltatva, különösen az élelemellátás tekintetében.

A Segélyszervezet Qudra 2 elnevezésű programja is nagy hangsúlyt fektet a mezőgazdasági szektor megerősítésére. A GIZ és a Segélyszervezet jelenleg felméri, hogy újjáélelhető-e a mezőgazdasági termelők szövetsége, különös tekintettel a fiatal gazdálkodókra. Az együttműködés a bizalomra és az átláthatóságra épül. A helyi partnerekkel jól megalapozottnak tűnik az együttműködés. Az Irakot sújtó Covid-19-világjárvány jelenlegi kihívásai ellenére a MÖSZ jó mutatószámokat ért el. A Qudra 2 teljes költségvetése 7 000 054,95 EUR. A program iraki alkalmazottainak száma hat iraki és három nemzetközi projektszemélyzet, valamint három helyi partnerszervezet munkatársa (42 teljes és részmunkaidős állás) és a bevont szakértők.

Az elért eredmények szerint 350 kis- és közepes vállalkozás javította önfoglalkoztatási készségeit a vállalkozói szellem, a vállalkozásfejlesztés vagy a marketing területén, 113 fő részesült képzésben Erbilben és Dohukban, 46-an pedig felszerelést kaptak üzletük megnyitásához. 300 gazdaság fért hozzá a továbbfejlesztett mezőgazdasági infrastruktúrához: Dohukban a Bakhitme öntözőcsatorna, Halabjában folyamatban vannak a Jalila, Bawa kochak, Anaab, Tawela Jo öntözőcsatornák. A Covid-19-helyzet késedelmet okozott a mezőgazdasági rehabilitációban. A közösség 3600 kiszolgált tagja nagyobb mértékben fér hozzá a jövedelemszerzési lehetőségekhez (ebből 40% nő).²³

Iraki szervezetek „közösségvezérelt” projektjei, avagy a helyi fejlesztés gyakorlata

Az alábbiakban a Segélyszervezet által támogatott szervezetek és projektjeik részletes bemutatásán keresztül arra szeretnék rámutatni, hogy a Kurdisztáni Autonóm

²³ Ökumenikus Segélyszervezet 2019.

Régió területén milyen jellegű projektek valósulhattak meg helyi szinten, a közösség vezetésével.

A Better World Organisation nevű, közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezet 2020. december 1-je és 2021. március 31-e között Dahúk tartományban a fiatalok és nők társadalmi beilleszkedését segítő projektet valósított meg a szervezet támogatásával. 40 fiatalnak volt lehetősége közösségi workshopokon részt venni, majd kezdeményezéseket indítani. A nőket kertészkedni tanították, valamint felhívták a figyelmet a zöldségek és gyümölcsök fogyasztásának fontosságára, különösen a Covid-19-világjárvánnyal szembeni küzdelemben. A projekt résztvevői pályázatírói és projektmenedzsmen-t-réningen is részt vehettek. A projekt különösen jelentős volt a Szindzsárból elmenekültek körében, akik Dohukban telepedtek le.

A Society and Environment Friends ugyanebben az időszakban, menekülttáborokban (többek között a Domez) hozott létre közösségi kerteket, elsősorban a női családfők részére, ahol a lakók biozöldségeket termesztettek, továbbá 500 fát is elültettek köztereken, iskolákban és művelődési házak udvarán, hogy árnyékot adjanak. A projektben a legnagyobb kihívásnak a hivatali ügyintézés, az engedélyeztetési folyamat bizonyult.

A Halabja Disabled Organization 2021. február 15. és június 15. között fogyatékkal élőknek biztosított munkalehetőséget, együtt egy közösségi parkot újíttottak fel olyan módon, hogy az fogyatékkal élőknek is akadálymentes módon tartózkodási, közösségi helyet biztosítson. A projekt résztvevői háromfős csoportokban végeztek el felkészítő képzéseket, majd gondoskodtak az engedélyezési eljárásokról, de a teljes projekt kivitelezéséről is. A parkot a felújítás előtt naponta egy-két fő látogatta, de a felújítás után naponta 10-15 fogyatékkal élő kereste fel.²⁴

A Green Kurdistan Association egy önkéntes alapon működő szervezet Szulejmánijában. Ugyanebben az időszakban öt iskola zöldítését és az ott tanuló diákok környezettudatos nevelését végezte a projekt keretei között, rövidebb és hosszabb képzésekkel, iskolai magaságyások és víztároló létesítésével.

A Shankar Organization 170 farmer részére szintén négy hónapon keresztül szervezett projekt alkalmával a kistermelőket segítette megélhetési lehetőségeik stabilizálását és terményeik piacra juttatását illetően. A projekt során számos technikát mutattak be, hogy magatartásbeli változást idézzenek elő a gazdálkodók körében a diverzifikálás, a marketing és az információadás terén.

Az Iraqi Institute for Development Erbilben, a Bahrka menekülttáborban nyolc háztartás számára telepített négy üvegházat, ahol üvegház- és növénygazdálkodási képzést is biztosít a kedvezményezettek számára, hogy lehetővé tegyék a piacképes növények telepítését. Az általános cél a közösség társadalmi összetartásának és rugalmasságának kialakítása a fenntartható élelmezés érdekében.

Az Amalna Foundation for Community Building kulcsszerepet játszik a válság sújtotta moszuli társadalom helyreállításában. A Közösségépítő Alapítvány a közösség jogainak előmozdítása érdekében mindent megtesz, különösen segíti azokat, akik korlátozottan férnek hozzá az információkhoz, és a demokráciával kapcsolatos ismereteik hiányosak. Tréninget szervezett a háború sújtotta közösségek fellendítése,

²⁴ SHERWANI 2021.

a helyreállítás és az újjáépítés céljából, a nők, gyermekek és fiatalok védelme érdekében, sürgősségi orvosi és pszichoszociális szolgáltatásokat nyújtott a veszélyeztetett lakosság számára. A képzésben a figyelmet a helyi civil szervezet ügykezelésére és finanszírozására irányította, de emberierőforrás-menedzsmenttel és önkéntesek toborzásával és képzésével is foglalkozott. Az általános projektmenedzsment-ismertetek elsajátításán kívül szó volt olyan hasznos területekről, mint a kommunikáció és az adománygyűjtés.

Az eddigiekben bemutatott civil szervezeteken kívül az őket összefogó ernyőszerzeteknek is jelentős szerepe van főleg a mezőgazdasági területeken. Ezek különösen a magán- és állami szektor összekapcsolásáért tesznek sokat.

A farmereket és helyi civil közösségeiket összefogó agrárgazdálkodó szervezetek szerepe

Anbár, Kirkuk, Ninive és Szaláh-ál-Din kormányzóságban a Segélyszervezet szintén részt vesz a Qudra 2 program megvalósításában, amelyben a tevékenységek elsősorban a megélhetés könnyítését célozzák a mezőgazdaság területén mikro-, kis- és középvállalkozások (MSME) fejlesztésén keresztül, segítve a biztonságos önfoglalkoztatást és a civil szervezetek kapacitásépítését.

A Segélyszervezet elsődlegesen felmérte a településeken, hogy a gazdálkodó szervezetek vidéki közösségei milyen lehetőségekkel rendelkeznek. Fókuszcsoporthoz megbeszélések (FGD az angol *focus group discussion* kifejezés alapján) és interjúk zajlottak az állami, a magán- és a civil szektor érintettjeivel, hogy értékelni lehessen a mezőgazdasági gazdálkodó szervezetek jellemzőit, a gazdákkal és a kormányzati intézményekkel való kapcsolatukat, a gazdasági és társadalmi fejlődésben betöltött szerepüket és az érdekképviseleti tevékenységeiket. Két szakképzett kutató 155 gazdálkodóval tartott FGD-t és 19 kulcsinformátort kérdezett meg 2021. május 15. és június 15. között. A konzervatív vidéki lakosság hagyományai és normái miatt kizárólag nőkből álló FGD csak Kirkukban volt lehetséges, azonban néhány női gazdálkodó részt vett az őket kísérő férfiakkal együtt az FGD-ben más kormányzóságokban is. A kutatás alapján kiderült, hogy vannak olyan, a farmereket összefogó gazdálkodó szervezetek, amelyek országos hálózatba tömörülnek, mások pedig inkább helyiek. Az „agrárgazdálkodók szervezete” kifejezés formális vagy akár informális csoportokba tartozást, regisztrált vagy nem regisztrált, szövetkezeti, egyesületi, szakszervezeti tömörülést is jelenthet. Ezeket a szakmai ernyőszerzeteket számos országban a mezőgazdasági fejlődés alapvető eszközének tekintik, amelyek helyi társadalmi egységként működnek. A gazdálkodók hangjaként is tevékenykednek, hogy összekapcsolják a vidéki társadalmat a számukra külvilággal, hogy a gazdálkodók, a városi emberek és a kormány között párbeszéd alakulhasson ki. A közép-iraki kormányzóságok, különösen Anbár és Ninive, az elmúlt évtizedekben jelentős kihívásokkal szembesültek. A helyi közösségek gazdasági és kulturális szempontból komoly társadalmi átalakuláson mentek keresztül. Különösen a fiatalok és a közösségek vezetői alig várják, hogy motorjaivá váljanak olyan kezdeményezéseknek és változtatásoknak, amelyek a felborult helyi társadalom és gazdaság fejlődését célozzák. A fő feladat az igények és a megoldások

összehangolása.²⁵ Az agrárgazdálkodó szervezetek legnagyobb része a Gol (Government of Iraq, vagyis az iraki központi kormány) Földművelésügyi Igazgatóságán nyilván van tartva, a Kirkukban működő Kurdisztáni Farmerek Szövetsége működését pedig a KRG (kurd regionális kormány) finanszírozza. Kifejezetten vidéki nők kíséret nélkül Kirkukban tudtak csak eljönni a felmérésre. A gazdálkodó szervezetek vezetése korábbi nagyüzemi gazdálkodókból és törzsi, közösségi vezetőkből (Ninivében mukhtar) áll. A válság által súlyosan érintett területek közül talán Kirkuk szembesül a legtöbb bonyodalommal, mert 2017 októbere óta itt leállt a hivatalban az ügyintézés, mert a kormányzóság katonai irányítása megváltozott amiatt, hogy a KRG és a Gol közötti vitatott területnek számít. A kirkuki szervezeteket félig politikai entitásnak tekintik, amelyek a kurd és türkmén farmerek jogait védik. A gazdálkodó szervezetek képviselői a vidéki közösségek hangjainak számítanak a kormányzati intézményekben. Hidat képeznek a kormányzat felé, különösen a kieső, távoli területeken. Elsősorban a szolgáltatásokkal és támogatásokkal kapcsolatos jogok érvényesítése lenne a fő oka annak, hogy az agrárgazdálkodók csatlakozzanak ezekhez az ernyőszervezetekhez, amelyek célja a szervezési, információtovábbítási, monitorozási tevékenység, hiszen rajtuk keresztül a gazdák támogatásokhoz, vetőmaghoz, műtrágyához, növényvédő szerekhez, öntözőberendezésekhez juthatnak a Földművelésügyi Minisztériumtól, illetve a terményeket, például a búzát és az árpat a Kereskedelmi Minisztériumon keresztül értékesíthetik az államnak.

Magyarország Kormánya további segítségnyújtása az érintett területeken

Magyarország elsősorban a Segélyszervezeten keresztül juttatja el támogatását a tárgyalt terület közösségeinek, hogy azok megvalósíthassák azokat a fejlesztéseket, amelyekre helyben szükségük van. Ezekon kívül egyéb közvetlen segítségnyújtás is megvalósul, ahol szintén fontos a helyi vallási közösséggel való kapcsolattartás, a közvetlen segítségnyújtás. Minden közvetítő szervezetet mellőzve jutottak el az alábbi célokra az alábbi adományok 2018 óta:

- Forrás a szükséges gyógyszerek beszerzésére az Erbil Káld Katolikus Érsekség által alapított Szent József Kórházban,²⁶ az Asszír Keleti Egyház projektjeinek támogatására,²⁷ a moszuli szír katolikus és szír ortodox érsekség projektjeire,²⁸ az Örmény Apostoli Egyház iraki érsekség zakhoi templomának felújítására.²⁹
- Az IÁ pusztításai előtt, az ősi keresztények lakta Ninivei-fennsíkról több ezer család menekült a Kurdisztáni Autonóm Régió fővárosába, Erbilbe. A város oktatási infrastruktúráját jelentősen megterhelte a keresztény belső menekültek ellátása, amely így nem volt képes valamennyi keresztény gyermeknek megfelelő oktatást biztosítani. Az Antióchiai Szír Ortodox Egyház moszuli főegyházmegyéje

²⁵ PERTEV 1994: 27–31.

²⁶ 1088/2018. (III. 13.) Korm. határozat.

²⁷ 1170/2018. (III. 27.) Korm. határozat.

²⁸ 1663/2018. (XII. 6.) Korm. határozat; 1305/2019. (V. 27.) Korm. határozat.

²⁹ 1854/2020. (XI. 26.) Korm. határozat.

2018-ban új általános iskola felépítéséről határozott Erbil keresztények lakta Ankawa városnegyedében, amelynek építését Magyarország Kormánya három ütemben támogatta, összesen 1 milliárd 415 millió forinttal. Az épülő Meltho („Világosság”) általános iskola a helyi és belső menekült keresztény és muszlim gyermekeknek fog alapvető oktatást biztosítani.³⁰ 2022. október elején a Hungary Helps Ügynökség vezérigazgatója helyszíni ellenőrzést tartott, az iskola bizonyos részei még építés alatt állnak, de 75 diákkal már megkezdődött az oktatás.

- A körülbelül 4600 lakosú Alkos egyike a kevés keresztény többségű településnek. Amikor az IÁ elfoglalta a szomszédos Tell-Aszkúfot, a kurd hadsereg ennél a településnél húzta meg a védelmi vonalat. Magyarország Kormánya 261,17 millió forinttal támogatta egy képzési központ újjáépítését Alkosban.³¹ Az Erbili Káld Katolikus Érsekség alkosi egyházmegye projektjének támogatásával egy olyan képzési központ újult meg, amely vallási és etnikai hovatartozástól függetlenül, mindenki előtt nyitva áll, ezáltal a keresztények mellett a szintén sokat szenvedett jezidi kisebbség tagjai is megfelelő színvonalú képzéshez és oktatáshoz juthatnak. A sérült épületrészek kijavításával, az építkezés befejezésével, felszerelésével és berendezésével az iskola kiemelt szerepet tölthet be a közösség életében, olyan piacképes képzést nyújtva az itt tanulóknak, amellyel biztos megélhetést teremthetnek.
- Alkos térségében az IÁ térhódítása nyomán kialakult konfliktus komoly károkat okozott a helyi infrastruktúrában, sok mezőgazdasági területet, öntözőrendszert és üvegházat nem tudtak felújítani. A helyi népesség körülbelül 80%-át a mezőgazdasági szektor foglalkoztatja, viszont Alkos mezőgazdasági ágazatából hiányoznak a fejlett szolgáltatások és technológiák, ami csak alacsony hatékonyságú, alacsony megtérülést eredményező termelést tesz lehetővé. E két tényező együttesen folyamatos elvándorláshoz vezet. Magyarország Kormánya 200 millió forinttal támogatta a helyi lakosság mezőgazdasági projektjeit. A mezőgazdaság helyreállításával és támogatásával a teljes régió friss és kedvezőbb árú terményhez juthat, az ezekre épülő feldolgozóiparban is új munkahelyek teremthetők. Jelenleg a projekt keretében kialakítottak egy mezőgazdasági mintafarmot, ahol a gazdálkodók különböző növények termesztését vizsgálják.³²
- Az IÁ terroristái 2014 augusztusának első napjaiban meggyilkoltak több ezer ártatlan, a jezidi kisebbséghez tartozó embert, rabszolgának hurcoltak el több mint 4000 asszonyt és lányt, akik napról napra nemi erőszak és kínzások borzalmaival élték át. A szexrabszolgaság áldozataivá vált nők a régió felszabadítását követően is megbélyegzettek maradtak és a társadalom perifériájára kerültek.³³ A khankei menekülttábornak nincsenek határai, a konténer- és sátorváros összenőtt a befogadó településsel. A létesítményt eredetileg

³⁰ Lásd <https://index.hu/kulfold/2022/12/12/novak-katalin-irakban-hungary-helps-program-gyermekek-segitsege-kurdisztan-tell-aszkuf-erbil/>; Hungary Helps Agency 2020.

³¹ 1242/2018. (V. 4.) Korm. határozat.

³² Lásd <https://segelyszervezet.hu/aktualitasok/allamfoi-latogatas-iraki-mintafarmunkon>

³³ 1510/2019. (VIII. 23.) Korm. határozat.

2014-ben hozták létre, hogy befogadja a jezidiket, akiket tömegesen űztek el az otthonukból. Kiemelt figyelemmel a legsérülékenyebb túlélők, a traumatizált lányok, nők, asszonyok és gyermekek életének jobbra fordítására, Magyarország 167 millió forint célzott segítségnyújtással támogatta a jezidi közösséget Khanke város menekülttáborában. A Hungary Helps Program keretében egy pékség kialakítását támogattuk a menekülttábor mellett.³⁴ A létrehozott pékség a jezidi belső menekült nők és lányok szakmai képzését segítette, illetve új munkahelyeket teremtett számukra. A projekt keretein belül közel 100 jezidi menekült nőt választottak ki. Az elméleti képzés során a kiválasztottak alapvető matematikai, üzleti és pénzügyi tudást szerezhettek a pékség sikeres vezetéséhez. A pékségben kenyeret és péksüteményt készítenek, ami egyben a tábor élelmiszer-biztonságát is javítja.

A „közösségvezérelt” helyi kezdeményezések hatásai

A civil társadalmi szervezetek viszonylag újak Irakban. A Baász-korszakban 1969–2003 között az ilyen szervezetek tevékenységeit elnyomták. Közvetlenül a Szaddám Huszein-rezsim bukása és az amerikai invázió következtében való 2003-as tavaszi összeomlás után kezdett kialakulni az iraki civil szervezetek rendszere a nyugati adományozóknak köszönhetően. 2004-re több száz szervezetet számláltak, 2008-ra körülbelül 6350 nem kormányzati szervezet volt bejegyezve a DNGO-nál Irak egész területén.³⁵ Az említett szervezeteknek viszont csak egy kis része felel meg a politikai és identitáscsoportok pártatlanságának, az átláthatóságnak, az elszámoltathatóságnak és a kapacitásbeli minimumkövetelményeknek. A becslések szerint a nem regisztrált civil szervezetek száma plusz 6000, de ebben az iskolai ifjúsági csoportoktól a vállalási tevékenységet végzőkig mindenki benne foglaltatik. Sokak számára nem fontos a regisztráció, ha a közösségi tevékenységet egészen szűk körben végzik, kizárólag adományokból. Az Irakban tevékenykedő szervezetekről az NCCI (NGO Coordination Committee Iraq)³⁶ koordinációs szervezettől érdeklődhünk leghatékonyabban, mert legtöbbjüknek érdekében áll kapcsolatban lenni ezzel a tapasztalatcserével és lobbitevékenységgel foglalkozó szervezettel. Az alábbi, 1. táblázat tartalmazza a legaktívabb 132 hazai és 116 nemzetközi szervezetet.

³⁴ Lásd <https://segelyszervezet.hu/evesjelentes2020>

³⁵ Lásd www.irfad.org

³⁶ Az Iraki Civil Szervezetek Koordinációs Bizottsága tanácsadással, tréningek szervezésével, információ megosztásával, tapasztalatcserével, koordinációval, érdekképviselettel, kormányzati kapcsolattartó szolgáltatásokkal és civil szervezetek kapacitásépítésével foglalkozik. Ezt a tagjai által vezetett szervezetet a Szaddám-rezsim bukása után 14 nemzetközi szervezet hozta létre 2003 áprilisában, hogy összefogja a tevékenységüket, és előmozdítsa a fejlődést és az alapvető emberi jogok tiszteletben tartását, valamint kezelje a humanitárius szükségleteket Irakban. 2005-ben iraki civil szervezetek is csatlakozhattak. 2011-re 76 tagja volt, ebből 46 nemzetközi és 30 iraki szervezet. Mára 150-180 aktív tagja van. Az NCCI hálózatának Genfben, Bagdadban és Erbilben van irodája, tagdíjából és támogatásokból tartja fenn magát. Szorosan együttműködik olyan globális fórumokkal, mint az ICVA vagy az InterAction. Tevékenysége a változó iraki helyzetnek megfelelően alakult, mára egy átfogó fórummá fejlődött, ahol a civil szervezetek információt cserélhetnek az iraki humanitárius tevékenységekkel és politikai döntésekkel kapcsolatban. Az NCCI továbbra is ellátja szerepét az érdekképviseletben és lobbitevékenységben Irakon belül és kívül, amellett, hogy összekötő szerepet tölt be a humanitárius szükségletekkel és segítséggel kapcsolatos információk megosztásában (www.ncciraq.org/en/).

1. táblázat: NNGO-k és INGO-k Irakban

Iraki civil szervezetek	Nemzetközi civil szervezetek
1. Access Aid Foundation (AAF)	1. Action Contre La Faim (ACF)
2. Aid Gate Organization for Economic Development	2. Action for Humanity
3. Afkar Society for Development and Relief	3. Adventist Development and Relief Agency (ADRA)
4. Al-Aghsan Foundation for Agriculture and Environment Development	4. Agency for Technical Cooperation and Development (ACTED)
5. Al-Ansar Charity Foundation (ACF)	5. Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland eV (ASB)
6. Al Nahrain Foundation for Relief & Development	6. Arche noVa Initiative for People in Need e.v. (arche noVa)
7. Al Rayan Humanitarian Foundation	7. AVSI Foundation (AVSI) (interjú megvalósult)
8. Al Salam Development Organizaton for Immigration and Displacement	8. Bahar Relief Organization
9. Al-Zuhoor Women Organization	9. Blumont
10. Al-Rakeezeh Foundation for Relief and Development (RRD)	10. Bremen Overseas Research and Development (BORDA)
11. Al-Bayan Foundation for Development of the Society	11. Canadian Aid Organization for International Society Rehabilitation (CAOFISR)
12. Al-Eslah Association for Social Development (EASDAP)	12. Care International
13. Al-Ethar Humanitarian Foundation	13. Caritas Czech Republic (CCR)
14. Al-Manahil Association for Women Development	14. Catholic Relief Services (CRS)
15. Al-Mesalla Organization for Human Resources Development	15. Center for Civilians in Conflict (CIVIC)
16. Al-Mortaqa Foundation	16. Cesvi Fondazione Onlus
17. Al-Raghad Organization for Relief and Development	17. Chain of Hope Chaîne de L'espoir
18. AL-Tadhamun Iraqi League for Youth	18. Christian Aid
19. Al-Zahaa Association for Environmental Development	19. Concern Worldwide (CW)
20. Alind Organization for Youth Democratizing	20. Cooperative Housing Foundation (DBA) Global Communities (CHF)
21. All People Organization for Relief and Development	21. Cooperazione Internazionale (COOPI)
22. Ankawa Humanitarian Committee	22. Coordinamento Delle Organizzazioni Per il Servizio Volontario (COSV)
23. Association of Reconstruction and Supporting Youth Organization (ARSY)	23. Cordaid Foundation
24. Asuda for Combating Violence against Women	24. CADUS Redefine Global Solidarity
25. Ayadi Al-Salam for Relief and Development (AARD)	25. Dan Church Aid (DCA)
26. Almaha Organization for Reconstruction and Development	26. Danish Refugee Council (DRC) (interjú megvalósult)
27. Baghdad Organization for Removing Mines and Cluster Bombs	27. Dorcas

Iraki civil szervezetek	Nemzetközi civil szervezetek
28. Baghdad Organization for Woman and Child Care	28. Education for Peace in Iraq Center (EPIC)
29. Baghdad Women Association	29. Emergency
30. Barzani Charity Foundation (BCF)	30. Emel Yerdimlasma Ve Kalkinma Dernegi (Amal Organization for Relief & Development)
31. Bring Hope Humanitarian Organization	31. European Technology and Training Centre (ETTC)
32. Buthoor Al-Khair	32. Fida International
33. Civil Development Organization (CDO)	33. Fondation Suisse de Deminage (FSD)
34. Constructors Foundation for Relief and Development	34. Forum Ziviler Friedensdienst e.v
35. Dijlat Al-Khair Humanitarian Organization	35. Geneva Call (Appel de Geneve)
36. Doctors Aid Medical Activities (DAMA)	36. GOAL
37. Engineering Association for Development and Environment (EADE)	37. Handicap International
38. Eco-Vital Organization for People and Planet (EVOPP)	38. Heartland Alliance
39. Emma Organization for Human Development	39. Help – Hilfe Zur Selbsthilfe e.V.
40. Fekrah organization for relief and development (FORD)	40. Human Appeal (HA)
41. Foundation of United for Relief & Sustainable Development (FUAD)	41. Human Relief Foundation (HRF)
42. Green Desert	42. Hungarian Interchurch Aid (HIA-Hungary) (interjú megvalósult)
43. Hannah Organization for Relief	43. IMMAP
44. HARIKAR	44. Independent Doctors Association (IDA) – Germany
45. Hela Center for Development, Training, and Consultation	45. International Medical Corps (IMC)
46. Hope Makers Organization for Woman (HMOW)	46. International NGO Safety Organisation (INSO)
47. Human for Human Organization	47. International Republican Institute (IRI)
48. Hope Pulse Foundation for Community Development	48. International Rescue Committee (IRC)
49. Iraqi Al-Amal Association	49. International Research and Exchange Board (IREX)
50. Iraqi Center of Negotiation Skills and Conflict Management (IQCM)	50. Internews Network
51. Iraqi Center for Woman Rehabilitation and Employment	51. INTERSOS
52. Iraqi Health Access Organization (IHAO)	52. Islamic Relief
53. Iraqi Organization for Women and Future	53. IVY Organization
54. Istidama Green Smart Cities for Sustainable Development and Environment Organization	54. Japan International Volunteer Center (JVC)
55. Jiyan Foundation for Human Rights	55. Jesuit Refugee Service (JRS)
56. Jssor Youth Organization	56. Joint Development Associates International (JDA)
57. Judy Organization for Relief and Development (JORD)	57. Kvinna Till Kvinna

Iraki civil szervezetek	Nemzetközi civil szervezetek
58. Justice Center	58. Lutheran World Federation (LWF)
59. Justice Gate Organization	59. Lutheran World Relief (LWR)
60. Khairat Al Nahraeen of Human Organization	60. Malteser International
61. Kurdistan Human Rights Watch (KHRW)	61. Medair
62. Kurdistan Reconstruction and Development Society (KURDS)	62. Médecins du Monde (Mdm)
63. Kurdistan Relief Association (KRA)	63. Medica Mondiale e.V.
64. Kurdistan Save the Children	64. Mennonite Central Committee (MCC)
65. Legal Clinic Network	65. Mercy Corps
66. Mercy Hands for Humanitarian Aid	66. Mines Advisory Group (MAG) Iraq
67. Moral and Charity Organization for Human Rights	67. Mission East
68. National Institute of Human Rights (NIHR)	68. National Democratic Institute (NDI)
69. Nadia's Initiative	69. Near East Foundation
70. Orokom Organization for Relief & Development	70. Nokta Dernegi
71. Peace and Freedom Organization (PFO)	71. Nonviolent Peaceforce Organization (NP)
72. Peace Gate for Development Organization	72. Norwegian Church Aid (NCA)
73. Public Aid Organization (PAO) (interjú megvalósult)	73. Norwegian People Aid (NPA)
74. People Development Organization	74. Norwegian Refugee Council (NRC)
75. Rawafidul Khair Humanitarian Organization	75. Oxfam
76. Rehabilitation Education And Community's Health (REACH)	76. PAX
77. Rayahin Organization for Agricultural Development	77. Peace Winds Japan
78. Representative of Ninewah Voluntary for Displacement Organization (RNVDO)	78. People in Need (PIN)
79. Riyadh Organization for Capacity Building	79. Polish Center for International Aid
80. Rwanda Foundation	80. Polish Humanitarian Action (PAH)
81. Sabe'a Sanabul Organization for Relief & Development (SSORD)	81. Première Urgence Internationale (PUI)
82. Sahara Economic Development Organization (SEDO)	82. Rebuild Iraq Recruitment Program Organization (RIRP)
83. Sama Al Iraq Organization for Relief and Development	83. Relief International
84. Sanad for Peace Building	84. SALT Foundation
85. Saving the Future Organization for Relief and Sustainable Development	85. Samaritan's Purse
86. Statistics Organization for Society Support (SOSS)	86. Save the Children International (StC)
87. Sites Organization for Science Learners	87. Search for Common Ground
88. Shareteah Humanitarian Organization	88. Secours Islamique France (SIF)

Iraki civil szervezetek	Nemzetközi civil szervezetek
89. Sheyaw Organization for Youth and Vulnerable People Development	89. Seeking To Equip People (STEP)
90. Shingal Organization for Social Development (SOSD)	90. Seefar Foundation
91. Social, Educational and Economic Development Foundation (SEED Foundation)	91. Solidarités International
92. Sorouh for Sustainable Development Foundation (SSDF)	92. SOS Children's Villages International
93. Sustainable Peace Foundation	93. Strategic Development for Relief and Education (SDRE)
94. Taha for Allah Beloved Charitable Foundation	94. Swedo- the Swedish Development Aid Organization
95. TAJDID Iraq Foundation for Economic Development	95. Swiss Church Aid (HEKS/EPER)
96. Tazeez for Sustainable Development Foundation	96. Syrian American Medical Society Foundation (SAMS)
97. Together Organization for Humanitarian Relief and Development	97. Spark
98. The Iraqi Institution for Development	98. Tearfund
99. The United Iraqi Medical Society For Relief and Development (UIMS)	99. Terre des Hommes Italy (TDH Italy)
100. The Virgin Lady Organization to Take Care of Iraqi Family	100. Terre des Hommes Switzerland (TDH Swiss)
101. Training and Development Widows Center (WTDC)	101. The Center for Victims of Torture (CVT)
102. Viyan Organization for Medical Relief and Development	102. The Halo Trust
103. Voice of Older People & Family (VOPF)	103. The Mentor Initiative
104. Volunteer With Us Organization for Relief and Development	104. Triangle Génération Humanitaire (TGH)
105. Wand Al-Khair Human Organization	105. Un Ponte Per (UPP)
106. Women Empowerment Organization	106. Union des Organization de Secours et Soins Medicaux/UOSSM FRANCE
107. Women For Better Healthy Life (WFBH)	107. VNG International B.V
108. Women Rehabilitation Organization (WRO)	108. War Child Canada (WCC)
109. World Organization for Human Rights	109. War Child UK
110. Yazda Al Iraq Organization	110. Welthungerhilfe (WHH)
111. Hawa Organization	111. Women for Women International Organization (WFWI)
112. Alliance of Iraqi Minorities (interjú megvalósult)	112. World Vision International (WVI)
113. Humanitarian Nineveh Relief Organization (interjú megvalósult)	113. SOS Chrétiens d'Orient (interjú megvalósult)
114. Hammurabi Human Rights Organization (interjú megvalósult)	114. ZOA
115. Al Amal (interjú megvalósult)	115. PREMIERE URGENCE INTERNATIONALE

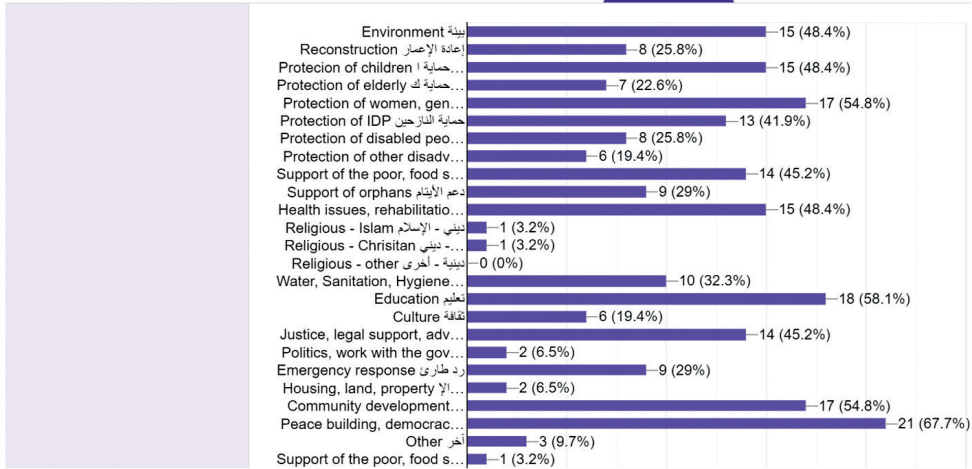
Iraki civil szervezetek	Nemzetközi civil szervezetek
116. Al-Tahreer Association for Development	116. One Free World International (OFWI)
117. Lualuat AL_Rahman Humanity Organization	
118. Al Mada Nők és Gyermek Szervezete	
119. Human Life Foundation	
120. Peer Organization for Youth Democracy	
121. Bothoor ALkhaer organization for Relief and Development	
122. Al Ethar Humanitarian Foundation	
123. Better World Organisation	
124. Etuti Organization	
125. Big House	
126. Jövőkép Egyesület az Átfogó Társadalmi Fejlődésért	
127. Women's Human Rights Center	
128. CAPNI for Humanitarian AID in Iraq	
129. Demokrata Nők	
130. Képzett Iraki Nők Alapítvány	
131. Iraki Nőszövetség	
132. Iraqi Women's Network (interjú megvalósult)	

Forrás: NCCI weboldal

A „közösségvezérelt” projektek hatásait leginkább a 2022 októberében lekérdezett kérdőív eredményei alapján lehet megállapítani. A fenti táblázatban szereplő szervezetek kapták meg a kérdőívet, amelynek összefoglaló a legfontosabb eredményeit, annak következményét, ha a szervezetek a helyi közösség által meghatározott módon működnek. A cél az volt, hogy megtaláljam a legtevékenyebb szervezeteket, és megvizsgáljam, van-e együttműködés köztük, az milyen jellegű, és hogyan járul hozzá a társadalmi megújuláshoz és ezzel a humán biztonság és jóllét szintjének emelkedéséhez. Feltérképeztem, hogy a civil összefogásban milyen lehetőségek rejlenek, és milyen eszközök állnak a szervezetek rendelkezésére, amivel a lakosságot tudják segíteni. Az említett szervezetek közül a kérdőívet körülbelül 150 részére tudtam kiküldeni, 31-en válaszoltak. Ez 20%-os válaszadási arány, amely nem tekinthető reprezentatív mintavételnek, viszont mindenképpen hasznos információkat tartalmaz számunkra. A válaszadók 74%-a vezetőként töltötte ki a kérdőívet, ami azt jelenti, hogy felelős döntéshozóként a válaszaikra inkább lehet alapozni, mint ha csak önkéntesek jeleztek volna vissza. A 2. ábrán látható, hogy legnagyobb arányban az oktatással és a női jogvédelemmel foglalkozó civil szervezetek adtak választ, amelyek többnyire helyi szinten tevékenykednek.

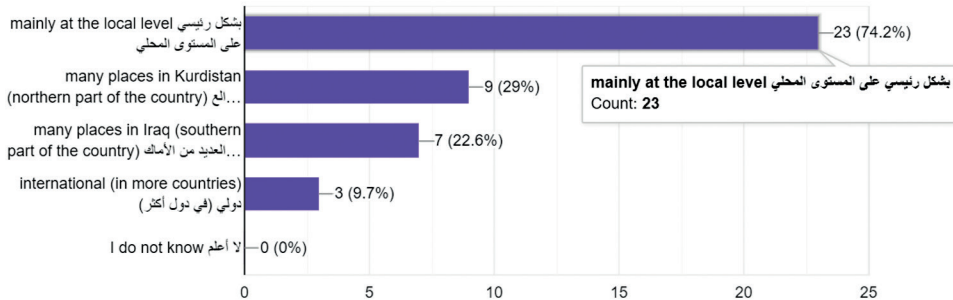

Questions Responses 31 Settings

2. ábra: A szervezetek együttműködése cél szerint
Forrás: a szerző mérése

31 responses

3. ábra: A szervezetek aktivitása
Forrás: a szerző mérése

A válaszadók 80%-a úgy érzi, hogy 2019 óta a céljait jobban el tudja érni, hatékonyabb a feladatának ellátásában, elég rugalmasan alkalmazkodik és 97%-ban együttműködik más szervezetekkel, partnerekkel.

10. Do you consider that you are more capable to fulfil your goals after 2019? Chose what you think best suits! هل تعتبر أنك أكثر قدرة على تحقيق أهدافك بعد عام 2019؟ اختر ما تعتقد أنه يناسبك!

31 responses

4. ábra: Célok teljesítése 2019 után
Forrás: a szerző lekérdezése

28. Do you consider if your organisation is flexible enough to respond to involve new needs and adapt to the changes? هل تفكر في ما إذا كانت مؤسستك مرنة بما يكفي للاستجابة لاحتياجات جديدة والتكيف مع التغييرات؟

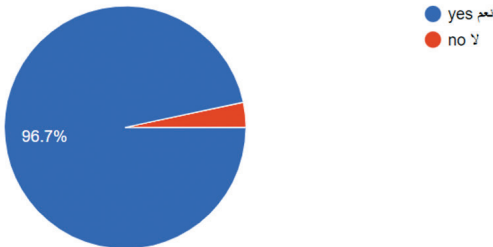
31 responses

5. ábra: A szervezetek rugalmassága, alkalmazkodása a változáshoz
Forrás: a szerző lekérdezése

11. Do you cooperate with other bodies, authorities, partners? هل تتعاون مع الهيئات والسلطات والشركاء الآخرين؟

30 responses

6. ábra: A szervezetek együttműködése cél szerint
Forrás: a szerző lekérdezése

A civil szervezetek elsősorban más helyi szervezetekkel, valamint nemzetközi szervezettekkel működnek együtt. Majdnem a válaszadók fele állítja, hogy a kihívások, akadályok megoldása kapcsán hatékony volt, amikor másokkal együttműködtek, főképpen közös konferenciák, támogató programok vagy figyelemfelkeltő kampányok esetében. A célok megvalósításához szükséges fedezetet többnyire nemzetközi forrásból biztosítják. A válaszadók közül többen felajánlották az interjú készítésének lehetőségét. 9 interjú készült el, mindannyian kérték, hogy személyüket ne hozzuk nyilvánosságra, viszont a tőlük nyert információt beépítettem jelen írásba is.

15. With what type of other organisations do you cooperate with? Chose what you think best suits! ما نوع المنظمات الأخرى التي تتعاون معها؟ اختر ما تعتقد أنه يناسبك!

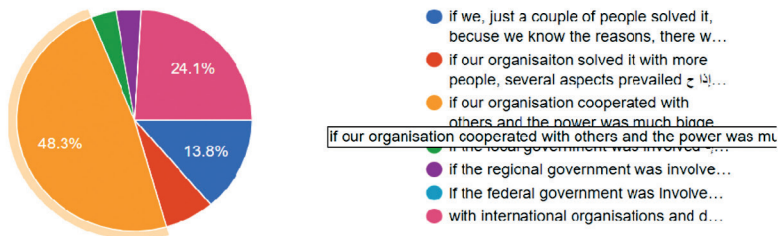
31 responses

7. ábra: A szervezetek együttműködése méret szerint
Forrás: a szerző lekérdezése

16. From your own experience during the last 3 years which was the best approach in solving the problem you have faced? من خلال تجربتك الخاصة خلال السنوات الثلاث الماضية ، ما أفضل نهج لحل المشكلة التي واجهتها؟

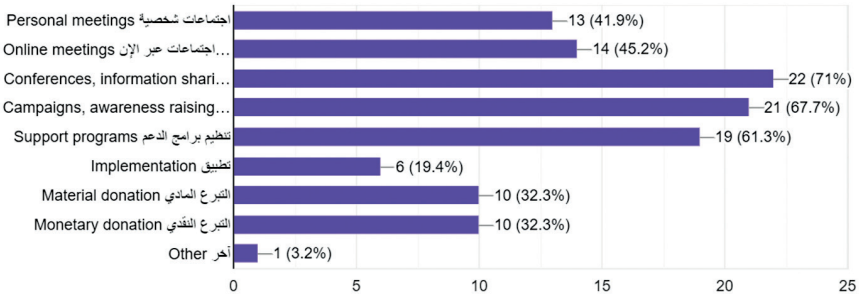
29 responses

8. ábra: A szervezetek együttműködése megoldáshoz vezetett
Forrás: a szerző lekérdezése

18. What is the way of fulfilling the goal? ما هي طريقة تحقيق الهدف؟

31 responses

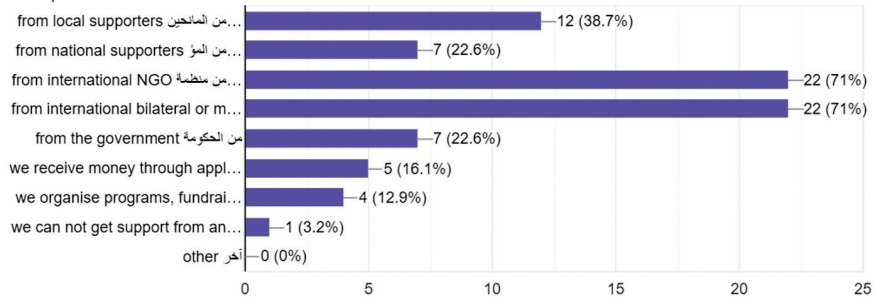
9. ábra: A célok elérésének eszközei

Forrás: a szerző lekérdezése

19. Who can you ask support from to fulfil your mission, achieve your goal? من الذي

يمكنك طلب الدعم منه لإنجاز مهمتك وتحقيق هدفك؟

31 responses

10. ábra: A szervezetek támogatottsága

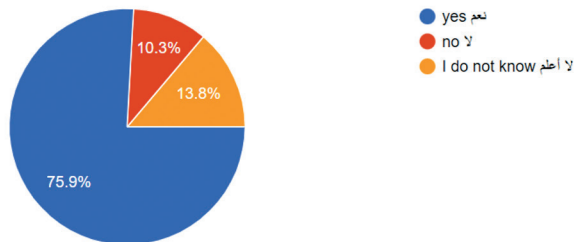
Forrás: a szerző lekérdezése

Össességében 76% érzi úgy, hogy hozzájárul a társadalom megújításához.

37. Do you consider that your organisation can contribute to the social renewal? هل

تعتبر أن منطمتك يمكن أن تساهم في التجديد الاجتماعي؟

29 responses

11. ábra: Hozzájárulás a társadalom megújításához

Forrás: a szerző lekérdezése

Az alábbi térképen (12. ábra) pirossal jelöltem azokat a szervezeteket, amelyek válaszait az imént összefoglaltam, illetve kézzel azokat, amelyek a Segélyszervezettel együttműködnek, és amelyeket az *Iraki szervezetek „közösségvezérelt” projektjei, avagy a helyi fejlesztés gyakorlata* fejezetben mutattam be. Ezek a szervezetek egymással, de a Segélyszervezettel is közös projekteket valósítanak meg. Piros vonallal határoltam körbe az IÁ által érintett területeket: így látható a háború és terrorizmus sújtotta területeken és a Kurdisztáni Autonóm Régió területén zajló közösségi összefogás, helyi fejlesztés. Egy ország akkor nincs kiszolgáltatott helyzetben, ha ön maga el tudja látni a szükségét szenvedőket, és kevésbé szorul nemzetközi segítségre. Ehhez helyi szinten a közösségi kezdeményezések, a fent leírt projektek és azokhoz hasonlóak jelentős mértékben hozzá tudnak járulni.

12. ábra: IÁ által sújtott területek és a Kurdisztáni Autonóm Régió: Dohúk, Erbil és Szulejmánia
 Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Irak>

Összegzés

A jelenlegi helyzetben, amikor a nemzetközi humanitárius szervezetek befejezik tevékenységüket, mert Irakhhoz képest nagyobb szükséglet elszenvedő helyekre kell áttelepülniük a világban, egyre inkább a helyi szervezetekre hárul a felelősség, hogy

a helyi kihívásokat kezeljék. Szerencsére egyre több jó gyakorlat látható helyi közösségi kezdeményezésekre, amikor egy kisközösség vezérli a fejlesztési projektet, mert saját igényeire alapozva, a helyi szükségletekre reagál. Az elmúlt időszakban Irak 2017-ben felszabadított területein (Ninive, Anbár, Dijála, Babil, Szaláh ed-Dín, Bagdad és Kirkuk kormányzóságban), illetve a Kurdisztáni Autonóm Régió területén vizsgáltam ezeket a kezdeményezéseket az Ökumenikus Segélyszervezet szakértőivel együttműködésben. Látható, hogy a helyi közösség és a civil szervezetek összefogása mint preventív humán biztonsági eszköz hozzájárulhat az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásán alapuló gazdasági és politikai megújuláshoz és az emberi jóllét szintjének emelkedéséhez. Az elmondott és leírt történetek, kitöltött kérdőívek alapján kirajzolódik, hogy a szervezetek összefognak és együttműködnek a helyben felmerülő feladatok kapcsán, úgy érzik, hogy együtt sikeresebben célhoz érnek, és van igényük a további közösségi projektekre. Él bennük a reménység, hogy a társadalom megújításához hozzá tudnak járulni, és így nagyobb biztonságban is érzik magukat, különösképpen hogy 2022 októbere óta működik az új kormány is, amelyben a korábbiakhoz képest nagyobb a nyitottság a civil szervezetekkel való együttműködésre. Kihívás, hogy Ninivében és környékén (a vizsgált terület nagyon kis részén) különösen alacsony a civil szervezetek száma, az IÁ óta a biztonsággal foglalkozó szervezetek is sokkal érzékenyebben figyelik, hogy milyen csoportosulások alakulnak. Itt nehezebb az összefogás és a partneri viszony kiépítése a már meglévő civil szervezetek között is. A többi szervezet válaszait és véleményét tekintve viszont pont ennek ellenkezője látható.

Irodalomjegyzék

- European Commission (2018): *Guidance for Local Actors on Community-Led Local Development*. Online: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/guidance/guidance_clld_local_actors_en.pdf
- GAZDAG Ferenc szerk. (2011): *Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika*. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- Hungary Helps Agency (2020): *Activity Report 2020*. Online: https://hungaryhelps.gov.hu/wp-content/uploads/2021/11/HungaryHelps_Activity_report_2020_200x270mm_v3_FINAL.pdf
- KALDOR, Mary (2007): *Human Security – Reflections on Globalization and Intervention*. Cambridge: Polity Press, 182–197.
- MARSAI Viktor (2012): Az amerikai neokonzervatívok és az iszlám biztonságiasítása. *Eszmélet*, 24(94), 139–154. Online: www.eszmelet.hu/marsai_viktor-az-amerikai-neokonzervativok-es-az-islam-bizt
- Ökumenikus Segélyszervezet (2019): *Közhasznú tevékenységről szóló (rövid) tartalmi beszámoló*. Online: https://segelyszervezet.hu/app/uploads/2020/07/kozhasznusagi_jelentes_2019.pdf
- PERTEV, Rasit (1994): The Role of Farmers and Farmers's Organisations. In PLAZA, P. (szerk.): *La vulgarisation, composante du développement agricole et rural: actes du séminaire de Grenade*. Montpellier: CIHEAM, 27–31. Online: <https://om.ciheam.org/om/pdf/c02-4/94400041.pdf>

- SADAN, Elisheva (2005): *Empowerment and Community Planning*. E-book. Online: www.mpow.org/elisheva_sadan_empowerment.pdf
- SADAN, Elisheva (2011): *Közösségi tervezés és empowerment*. Ford. Bányai Emőke. Budapest: ELTE TÁTK. Online: https://tatk.elte.hu/dstore/document/1549/Sadan_Kozossegi_tervezes.pdf
- SHERWANI, Halgurd (2021): Abandoned park in Halabja turned into disability-friendly green space. *Kurdistan24*, 2021. június 21. Online: www.kurdistan24.net/en/story/24796-Abandoned-park-in-Halabja-turned-into-disability-friendly-green-space
- SZÁRAZ Enikő (2003): A biztonság új dimenziói. *Külügyi Szemle*, 2(2), 199–223. Online: https://kki.hu/assets/upload/KULUGY_KulugyiSzemle_2003__2szarazenikofolyoirat1.pdf
- TADJBAKSH, Shahrbanou (2007): Human Security in International Organisations: Blessing or Scourge? *Human Security Journal*, 4, 8–15. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203965955>
- TÓTHNÉ KISS Anett (2018): *Projektmenedzsment*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar. Online: https://innovativ-tudasvaros-efop361.uni-miskolc.hu/files/1043/Projektmenedzsment_tananyag.pdf
- UNDP (1994): *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. Online: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>
- UNICEF (2022): *Iraq Humanitarian Situation Report No. 2*. Online: <https://iraq.un.org/en/211519-unicef-iraq-humanitarian-situation-report-no-2>
- WONG, Susan (2012): *What have been the impacts of the World Bank Community Driven Development Programs?* The World Bank Social Development Department, 2012. május 11. Online: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/967431468161087566/pdf/695410WP0SW0CD00Box370017B00PUBLIC0.pdf>

Jogi források

- 1088/2018. (III. 13.) Korm. határozat az Erbili Káld Katolikus Érsekség által alapított Szent József Kórház gyógyszerellátásának további támogatásáról
- 1170/2018. (III. 27.) Korm. határozat az Asszír Keleti Egyház projektjeinek támogatásáról
- 1242/2018. (V. 4.) Korm. határozat az Erbili Káld Katolikus Érsekség Alkos-i iskolaépítési projektjének támogatásáról
- 1663/2018. (XII. 6.) Korm. határozat a moszuli szír katolikus és szír ortodox érsekség projektjeinek támogatásáról
- 1305/2019. (V. 27.) Korm. határozat a Szír Ortodox Egyház projektjeinek támogatásáról
- 1510/2019. (VIII. 23.) Korm. határozat az iraki jezidi menekültek helyben maradását és hazatérését támogató projektek megvalósításáról és a Hungary Helps Program keretében történő támogatásáról
- 1854/2020. (XI. 26.) Korm. határozat az Örmény Apostoli Egyház iraki érsekség zakhoi templom és közösségi épület, a szíriai érsekség homszí Szent Mesrop templom, valamint a Sahagian Örmény Általános Iskola és a damaszkuszi Örmény Kulturális Központ újjáépítésének a Hungary Helps Program keretében történő támogatásáról

